

The Kayanians: From Myth to Reality

Fatemeh. Maroofkhani¹, Masood. Mohammadi^{2*}, Javad. Sakha³

¹ PhD Student, Department of History, Abhar Branch, Islamic Azad University, Abhar, Iran

² Assistant Professor, Department of History, Farhangian University, Tehran, Iran

³ Assistant Professor, Department of History, Abhar Branch, Islamic Azad University, Abhar, Iran

* Corresponding author email address: Masood.Mohammadi93@yahoo.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Maroofkhani, F., Mohammadi, M., & Sakha, J. (IN PRESS). The Kayanians: From Myth to Reality. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(4), 190-202.

© 2024 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

The aim of this study was to analyze the historical status of the Kayanian dynasty through a descriptive-analytical method, using primary sources and research references. In general, the past of great and ancient nations can be divided into three stages: 1) the mythical stage, 2) the epic stage, and 3) the historical stage. Accordingly, Iranian historians have also classified the pre-Islamic history of Iran into four periods: 1) the Pishdadian dynasty, 2) the Kayanian dynasty, 3) the Parthian dynasty, and 4) the Sassanian dynasty. Another classification, which has been commonly used for about two hundred years, divides the history of Iran into four periods: 1) the Median period, 2) the Achaemenid period, 3) the Seleucid and Parthian period, and 4) the Sassanian period. There is no doubt regarding the mythical nature of the Pishdadian dynasty, but the status of the Kayanian dynasty is different, leading to disagreements among scholars. Some foreign and domestic researchers consider the Kayanians entirely mythical. Others divide the Kayanian rule into two parts, considering the period from Kai Kobad to the end of Kai Khosrow's reign as the epic stage and the period from Vishtasp to Dara as the historical period of the Kayanians. However, some researchers equate Vishtasp of the Kayanian dynasty with Hystaspes of the Achaemenid dynasty and consider the last Kayanian kings as contemporaneous with the early Achaemenid kings. In contrast, others view the Kayanian dynasty as an independent ruling entity that governed eastern Iran before the Medes and Achaemenids. Therefore, whether the Kayanian dynasty is mythical or historical is the main question of this research.

Keywords: Pishdadian dynasty, Kayanian dynasty, myth, Zoroastrianism

EXTENDED ABSTRACT

The historical analysis of the Kayanian dynasty poses one of the most challenging inquiries in Iranian history due to the intersection of myth and reality. The study of ancient Iranian history is often divided into three stages: mythical, epic, and historical, a classification that is similarly applied to the Kayanian dynasty. Scholars have debated the status of this dynasty, with some asserting its entirely mythical nature and others attributing historical significance to certain kings. The mythical stage, epitomized by the Pishdadian dynasty, is universally acknowledged as legend, but the Kayanian dynasty occupies a more ambiguous position. Some researchers, such as Windischmann and Spiegel, argue that the Kayanians are purely mythical, while others, like Herzfeld and Christensen, contend that at least part of the Kayanian rule, especially from Vishtasp to Dara, corresponds to historical reality (Christensen, 1971). The distinction between myth and history is crucial in understanding the Kayanians, as myths often serve as allegories for historical events. Myths, as noted by Razi, stem from humanity's limited understanding of natural phenomena and historical occurrences, evolving into tales through collective memory and imagination (Razi, 2000). However, other scholars, such as Olmstead, emphasize that myths, while exaggerated, often have kernels of truth, reflecting historical realities distorted over time (Olmstead, 1993). The Kayanian dynasty's portrayal in the Avesta and Pahlavi texts further complicates this analysis, as these sources blend historical facts with mythical narratives, thereby requiring meticulous examination to discern historical truths from allegorical embellishments.

The methodology employed in this study is a descriptive-analytical approach utilizing primary sources such as the Avesta, Pahlavi texts, and historical accounts from Islamic period historians. The Avesta, the primary Zoroastrian scripture, frequently references the Kayanian kings, such as Kai Kobad and Kai Khosrow, indicating their prominence in the cultural and religious consciousness of ancient Iranians (Yarshater & et al., 2002). This study examines the genealogical continuity of the Kayanian kings as depicted in Pahlavi texts, which trace the lineage from Kai Kobad to Vishtasp, aligning with historical accounts that suggest Vishtasp's equivalence to Hystaspes of the Achaemenid dynasty (Christensen, 1971). By comparing these sources with archaeological evidence and historical research, the study aims to establish a coherent narrative that situates the Kayanian dynasty within the broader context of Iranian history. The historical significance of the Kayanians is further emphasized by their association with Zoroaster, who, according to Christensen, found refuge in the court of Vishtasp, thereby linking the Kayanians to the spread of Zoroastrianism (Christensen, 1971). This connection underscores the dynasty's potential historical reality, as the spread of Zoroastrianism is a well-documented historical phenomenon, suggesting that the Kayanian kings played a pivotal role in early Iranian state formation and religious development.

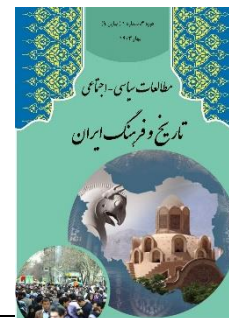
The findings of this study reveal a complex interplay between myth and history in the Kayanian narrative. The division of the Kayanian dynasty into three stages—mythical, epic, and historical—mirrors the broader tripartite division of ancient Iranian history. The first stage, from Kai Kobad to Kai Khosrow, is predominantly mythical, characterized by heroic tales and allegorical representations of moral and cultural values (Sarkarati, 1978). The epic stage, from Kai Khosrow to Vishtasp, incorporates historical elements, as evidenced by references to Zoroaster's interactions with Vishtasp, which align with historical accounts of the prophet's life (Pordavood, 2015). The final stage, from Vishtasp to Dara, is considered

historical, with parallels drawn between the last Kayanian kings and early Achaemenid rulers, particularly in terms of administrative structures and territorial governance (Christensen, 1971). The geographical scope of the Kayanian rule, extending from Sogdiana and Bactria to the eastern Iranian plateau, further supports their historical existence, as these regions were significant centers of early Iranian civilization (Yarshater & et al., 2002). The Kayanian kings' portrayal as divine-ordained rulers, akin to the concept of the divine right of kings, reflects the socio-political structure of early Iranian states, where religious and political authority were intertwined (Zarinkoub, 1985).

In the discussion, this study engages with the works of prominent scholars such as Christensen, Herzfeld, and Yarshater, who have extensively analyzed the Kayanian dynasty's historical context. Christensen's assertion that the Kayanians were an independent ruling entity in eastern Iran prior to the Medes and Achaemenids is supported by archaeological findings that indicate early state formations in regions like Bactria and Sogdiana (Christensen, 1971). Herzfeld's hypothesis that the Aryans' migration into the Iranian plateau preceded the establishment of the Median and Achaemenid empires further bolsters this claim, suggesting that the Kayanians were among the earliest Aryan rulers in the region (Herzfeld, 2002). Yarshater's analysis of the Avesta highlights the cultural and religious significance of the Kayanian kings, arguing that their prominence in Zoroastrian texts implies a historical basis, as myths alone would not warrant such extensive documentation (Yarshater & et al., 2002). This study also considers opposing views, such as those of Windischmann and Spiegel, who dismiss the Kayanians as purely mythical, attributing their depiction in historical texts to literary embellishment and nationalist sentiment (Sarkarati, 1978). The study's analysis of these divergent perspectives reveals the challenges in distinguishing myth from history, particularly in the context of ancient civilizations where historical documentation is sparse and often intertwined with folklore.

The conclusion drawn from this study is that the Kayanian dynasty, while embellished with mythical narratives, possesses significant historical elements that cannot be overlooked. The association of the Kayanians with Zoroaster, the geographic specificity of their rule, and the administrative parallels with early Achaemenid governance collectively suggest that the Kayanian dynasty was a historical reality that laid the foundation for subsequent Iranian empires (Christensen, 1971). This study argues that the Kayanians were the earliest Aryan rulers in eastern Iran, predating the Medes and Achaemenids, and that their legacy influenced the cultural and political development of the region (Zarinkoub, 1985). The historical significance of the Kayanians is further reinforced by their depiction in the Avesta, which, as a religious text, is unlikely to have fabricated an entire dynasty without historical basis (Pordavood, 2015). The study concludes that while the Kayanian dynasty's historical narrative is interwoven with myths, the existence of a ruling entity in eastern Iran during the pre-Median period is highly plausible, thereby affirming the Kayanians' place in Iranian history.

In summary, the Kayanian dynasty represents a critical juncture in Iranian history where myth and reality converge. The study's descriptive-analytical approach, grounded in primary sources and scholarly research, provides a comprehensive analysis of the Kayanian dynasty's historical status. The findings highlight the dynasty's significance in early Iranian state formation and religious development, while the discussion situates the Kayanian narrative within the broader historiographical debate on myth versus history. The study's conclusion asserts that the Kayanian dynasty, despite its mythical embellishments, played a pivotal role in shaping Iran's historical trajectory, thereby contributing to our understanding of ancient Iranian history and culture.

کیانیان از اسطوره تا واقعیت

فاطمه معروفخانی^۱، مسعود محمدی^{۲*}، جواد سخا^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه تاریخ، واحد ابهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر، ایران

۲. استادیار، گروه تاریخ، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

۳. استادیار، گروه تاریخ، واحد ابهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: Masood.Mohammadi93@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

معروفخانی، فاطمه، محمدی، مسعود، و سخا، جواد. (در دست چاپ). کیانیان از اسطوره تا واقعیت. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۴)، ۱۹۰-۲۰۲.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

هدف از این پژوهش این بود که باروش تحلیلی و توصیفی و با استفاده از منابع اصلی و مآخذ تحقیقاتی جایگاه تاریخی کیانیان را واکاوی کند. بطور کلی می‌توان گفت گذشته ملت‌های بزرگ و قدیمی دارای سه مرحله است که به ترتیب عبارتند از ۱- مرحله افسانه‌ای ۲- مرحله حماسی ۳- مرحله تاریخی. بر این اساس، مورخان ایرانی نیز در یک تقسیم‌بندی تاریخ ایران پیش از اسلام را به چهار دوره ۱- پیشدادیان ۲- کیانیان ۳- اشکانیان و ۴- ساسانیان تقسیم کرده‌اند و در تقسیم‌بندی دیگری که از حدود دوپست سال پیش معمول شده تاریخ ایران به چهار دوره ۱- ماد ۲- هخامنشی ۳- سلوکی و اشکانی ۴- ساسانی تقسیم نموده‌اند. در افسانه‌ای (اسطوره‌ای) بودن پیشدادیان تردیدی نیست، ولی وضعیت کیانیان متفاوت است؛ بطوریکه موجب اختلاف نظر محققین شده است. گروهی از محققین خارجی و داخلی کیانیان را اساساً یک سلسله اسطوره تلقی می‌کنند. برخی دیگر، حکومت کیانی را به دو بخش تقسیم می‌کنند و بخش اول را از کیقباد تا پایان حکومت کیخسرو دوره حماسی و از کی گشتاسب تا دارا را دوره تاریخی کیانیان تلقی کرده‌اند. با این تفاوت که برخی از محققین گشتاسب کیانی را معادل ویشتاسب هخامنشی دانسته و آخرین شاهان کیانی برابر اولین پادشاهان هخامنشی می‌دانند؛ در مقابل برخی دیگر سلسله کیانیان را حکومتی مستقل می‌دانند که قبل از مادها و هخامنشان در شرق ایران حکومت می‌کردند. بنابراین، اینکه کیانیان سلسله‌ای اسطوره‌ای هستند یا تاریخی مهمترین مساله این پژوهش است.

کلیدواژگان: پیشدادیان، کیانیان، اسطوره، آئین زرتشت.

مشهور است که تاریخ از افسانه شروع می‌شود؛ یعنی ابتدای تاریخ «افسانه‌ای» است. برای مثال ایرانیان باستان عقیده داشتند که اولین انسان و نخستین فرمانروای روی زمین شخصی به نام کیومرث بوده است، چنانکه در کتاب هفتم دینکرد سخن از آغاز آفرینش جهان، امشاسپندان «کیومرث» مَشیّه و مَشیانه (آدم و حوای ایرانی) رفته است (Razi, 2000)، یا چینی‌های باستان بر این باور بودند که اولین انسان پان گو بوده است و از نَفَس او باد و از موهایش درختان بوجود آمدند (Martinez, 2022). به همین نحو سایر ملل و اقوام نیز وقتی تاریخ خود را از چند هزار سال پیش شروع می‌کنند از افسانه‌ها کمک می‌گیرند. در حقیقت افسانه‌ها افق دوردست را نشان می‌دهند که انتهای آن ناپیداست. غیرمشخص و غیردقیق بودن محتوای افسانه‌ها بدین دلیل است که در افسانه‌ها به زمان و مکان توجه نمیشود. در صورتی که در تاریخ هر واقعه‌ای واجد زمان و مکان است. بعضی از دانشمندان معتقدند که افسانه‌ها یکسره بی‌اساس هستند و می‌گویند چون انسان‌ها درباره پدیده‌های طبیعی و وقایع تاریخی آگاهی کمی داشتند، برای بیان آن‌ها به تخیل و پندار متوسل می‌شده‌اند. گروهی نیز معتقدند که افسانه‌ها بر اساس واقعیات ساخته شده‌اند و دراصل واقعی بوده‌اند، لیکن با گذشت زمان دچار دگرگونی شده و به شکل افسانه و اسطوره درآمده‌اند. گفتیم که اقوام و ملل قدیمی تاریخ خود را با افسانه‌ها شروع می‌کنند. در افسانه‌ها از چگونگی پیدایش جهان، جدال خیر و شر و اموری مانند آن‌ها سخن رفته است. معمولاً افسانه‌های هر ملتی دارای یک عصر طلایی است؛ یعنی عصری که سراسر آن خوشبختی بوده و از درد و رنج و دشمنی اثری و خبری نبوده است. ایرانیان باستان بر این باور بوده‌اند که در روزگاران دور پادشاهی افسانه‌ای به نام جمشید بوده که در محلی بنام «وَرَجَمَکَرْد» زندگی می‌کرده:

"در پادشاهی جم نه سرما بود نه گرما، نه پیری نه مرگ، چون او برای مردمان جاویدانی آورد. او مردمان را از تشنگی و گرسنگی رهانید، به جانداران خوراکی یاد داد چه بخورند و از خشک شدن گیاهان و درختان جلوگیری کرد. وی گرچه در کوه مقدس «هوگیری» نزدیک «وروکش» بهشت ایرانی زندگی می‌کرد ولی گناه کرد. زردشت بعدها گفت که گناه او دادن گوشت گاو و گوسفند به مردمان برای خوردن بود." (Olmstead, 1993).

حد فاصل افسانه و تاریخ حماسه قرار دارد. حماسه بیان شاعرانه اعمال رزمی و پهلوانی است. افسانه با حماسه تفاوت زیادی ندارد؛ فقط می‌توان گفت که در افسانه‌ها بیشتر راجع به اوایل پیدایش ملت‌ها، سنت‌ها، ابزارها و پدیده‌ها سخن گفته می‌شود، در حالی که در حماسه‌ها درباره حفظ جوامع از دستبرد دشمنان با توسل به جنگ و اعمال پهلوانی گفتگو می‌شود. در فرهنگ ملت‌ها همواره به حماسه‌ها بیش از افسانه‌ها توجه می‌شود؛ زیرا حماسه‌ها نقش بسیار مهمی در حفظ جوامع از خطراتی که آن‌ها را تهدید می‌کرده ایفا کرده‌اند. بطور خلاصه می‌توان گذشته ملت‌های بزرگ و قدیمی را به سه مرحله ۱- افسانه‌ای ۲- حماسی ۳- تاریخی تقسیم کرد. در افسانه‌ها وقایع تاریخی کاملاً دگرگون شده‌اند، در مرحله حماسه‌ها وقایع تاریخی تا حدی دگرگون شده‌اند، و در مرحله تاریخی وقایع تاریخی کمابیش بدون تغییر مانده‌اند. مهمترین عامل حفظ اخبار تاریخی و جلوگیری از تبدیل شدن آن‌ها به حماسه اختراع خط است. بر همین اساس، مورخان تاریخ بشر را به دو دوره عمده پیش از تاریخ و دوره تاریخی تقسیم کرده‌اند. تا دویست سال پیش مورخان ایرانی تاریخ ایران را به چهار دوره ۱- پیشدادیان ۲- کیانیان ۳- اشکانیان ۴- ساسانیان تقسیم می‌کردند؛ ولی بعدها مورخین تاریخ ایران را به چهار دوره ۱- مادها ۲- هخامنشیان ۳- اشکانیان ۴- ساسانیان تقسیم کردند و سلوکیان هم جزو اشکانیان به حساب آمد. با توجه به رده‌بندی بالا و براساس مراحل سه‌گانه تاریخ ملت‌ها تاریخ ایران پیش از اسلام را می‌توان چنین تقسیم‌بندی کرد: ۱- دوران افسانه‌ای (اساطیری) از پیشدادیان تا دوره کیخسرو پادشاه کیانی ۲- دوران حماسی از فرمانروایی کیخسرو تا اواخر دوره کیانی ۳- دوران تاریخی از سال‌های پایانی فرمانروایی کیانیان تا پایان ساسانیان. حال این سوال مطرح

می‌شود که سلسله کیانیان مربوط به دوره اسطوره‌ای تاریخ ایران هستند یا دوره تاریخی؟ در این مورد بین محققان اختلاف نظر وجود دارد. برخی از محققان از جمله ویندشمن، اشپیگل، دارمستتر، لومل، ویکندر و دومزیل معتقدند کیانیان یا حداقل برخی از شاهان این سلسله به اسطوره تعلق دارند. در مقابل بسیاری دیگر نظیر هوزینگ، هرتل و هرتسفلد و لهما هایت با آرای متفاوت شاهان نخستین این طبقه را [اسطوره‌ای] و گشتاسب کیانی را با گشتاسب [= ویشتاسب] پدر داریوش و کیانیان بعدی را با آخرین پادشاهان هخامنشی یکسان گرفته‌اند (Sarkarati, 1978). کریستن سن در اثر تحقیقی خود به نام «کیانیان» ضمن بررسی نظریات هرتل و هرتسفلد، معتقد است که کیانیان سلسله‌ای [مستقل] از امیران و شاهان ایران شرقی بودند که در دورانی پیش از هخامنشیان در شرق ایران از مرو تا هرات و بخشی از سیستان تا بلخ و خوارزم حکومت می‌کردند و از کی گشتاسب به بعد به عنوان سلسله‌ی تاریخی به شمار می‌روند (Christensen, 1971). با توجه به سوال مطروحه، فرضیه نخست این است که کیانیان به تاریخ اسطوره‌ای ایران تعلق دارند. فرضیه دوم این است که سلسله کیانیان همان سلسله ماد و هخامنشی تاریخ ایران هستند و فرضیه سوم این است که کیانیان سلسله‌ای مستقل در شرق ایران بودند که قبل از تشکیل سلسله ماد و هخامنشی در شرق ایران صاحب حکومت شدند. در مورد موضوع پژوهش حاضر، محققین خارجی مذکور و برخی از محققین ایرانی نظیر احسان یارشاطر در مقاله‌ای تحت عنوان «تاریخ ملی ایران مندرج در جلد سوم تاریخ ایران، پژوهش کمبریج»، بهمن سرکاراتی در اثر تحقیقی خود با عنوان «بنیان اساطیری حماسه ملی ایران»، عبدالحسین زرین‌کوب در کتاب «تاریخ ایران قبل از اسلام»، ابراهیم پورداود در کتاب دو جلدی «یشتها»، هوشنگ طالع در کتاب «تاریخ تمدن و فرهنگ ایران کهن»، ژاله آموزگار در کتاب «تاریخ اساطیر ایران»، مهرداد بهار در کتاب «پژوهشی در اساطیر ایران» و محققین دیگر در مورد موضوع پژوهش حاضر ابراز نظر کرده‌اند. نگارنده ضمن استفاده از مآخذ تحقیقاتی مذکور با روشی توصیفی و تحلیلی سعی دارد با بررسی صحت و سقم فرضیات مطروحه، موضوع پژوهش را مورد واکاوی قرار داده و به نتایج قابل قبولی دست یابد.

تاریخ اولیه ایران پیش از مادها و هخامنشیان بسیار تاریک و مبهم است. فقدان منابع مکتوب و آثار باستانی مکشوف بر این ابهام می‌افزاید. از سوی دیگر، بسیاری از محققین معتقدند که اقوام آریائی حداقل از هزاره سوم و حتی هزاره چهارم پیش از میلاد به فلات ایران مهاجرت کرده و در بخش‌های مختلف آن ساکن شده‌اند. اطلاعات ما از اقوام آریایی ساکن غرب و جنوب ایران به یمن اطلاعات موجود در منابع آشوری و عیلامی و بعدها یونانی قابل قبول است؛ خصوصاً اینکه این اقوام ابتدا در غرب ایران به وحدت رسیدند و تحت عنوان سلسله ماد تشکیل حکومت دادند و سپس پارس‌ها به رهبری کوروش سلسله هخامنشیان را پی افکندند و بنابراین در تاریخی بودن این دو سلسله تردیدی باقی نمانده است. در این بین، سلسله کیانیان ایران یکی از مجهولات تاریخ ایران است، و از این جهت ذهن بسیاری از مورخین بنام خارجی و داخلی را به خود مشغول کرده است. از سوی دیگر، در اوستا و متون پهلوی و به تبعیت از آن‌ها منابع دوره اسلامی به کیانیان بیش از هر سلسله ایرانی توجه شده، به طوریکه در اوستا به کرات به پادشاهان کیانی اشاره شده، در حالیکه از هیچکدام از سلسله‌های تاریخی ایران نظیر هخامنشیان و اشکانیان حتی ساسانیان ذکری به میان نیامده است. اگر ما اوستا و آیین زرتشتی را به عنوان یک واقعیت تاریخی بپذیریم، باید مطالب مربوط به کیانیان را که در جای جای اوستا اشاره شده به عنوان یک حقیقت قبول کنیم. بدین جهت تحقیق در مورد کیانیان به دلیل اهمیت تاریخی این سلسله در تاریخ فرهنگ و تمدن ایران بسیار ضرورت دارد. شاید این تحقیقات سرانجام منتج به نتیجه شده و پرده از ابهامات این سلسله مهم تاریخ ایران کنار بزند و نقطه شروع دوره تاریخی اقوام ایرانی را بسی جلوتر از تشکیل سلسله ماد و هخامنشی معرفی کند.

دوره کیانی

با کیانیان وارد دومین دوره بزرگ تاریخ ایران می‌شویم. در نخستین دوره، یعنی پیشدادیان، شاهان غالباً سرشت اساطیری دارند، در صورتی که شاهان کیانی از کی کواد (کیقباد) تا کیخسرو گروه منسجمی را می‌سازند که دارای سیماهای یک دودمان هستند. اوستا نسب خانوادگی کیانیان نخستین را روشن نمی‌سازد؛ اما در منابع پهلوی در پی کی کواد پسرش کی اپیوه می‌آید، که پدرش کی آرش، کی بیرش (کیارمین در شاهنامه) کی پیسینگ یا کی پیشین (کی پیشین در شاهنامه: مقایسه کنید با افشین لقب شاهان اشروسنه)، و کی اس (کاووس). به جز مورد آخر، دیگران از اهمیت چندانی برخوردار نیستند (Yarshater & et al., 2002). عصر کیانیان عصر پهلوانی ایران است. جنگ میان ایران و توران بخش بزرگی از تاریخ این سلسله را به خود اختصاص داده است؛ به همین دلیل است که ساسانیان به عمد خود را به کیانیان منتسب می‌کردند. در واقع ساسانیان با بزرگنمایی شاهان کیانی سعی داشتند سیاست ملی‌گرایی آن‌ها را تعقیب کنند و عظمت و شکوه شاهان کیانی را مجدداً احیا کنند. ساسانیان عقیده داشتند که وارثان امپراتوری پهناور، یعنی امپراتوری کیانیان هستند که اسکندر آن را تجزیه و غارت کرد. اگرچه کیانیان دارای جزئیات اساطیری و داستان‌های خیالی هستند، اما عموماً معتقدند که گزارش موجود درباره آنان باید شالوده‌ای در تاریخ باستان مردم اوستایی داشته باشند. بنابراین، گمان می‌رود که با کیانیان ما از تاریخ عمدتاً اساطیری گذشته و وارد تاریخ افسانه‌ای می‌شویم. کریستن سن این عقیده هرتسفلد را که سلسله کیانی از کیقباد تا کیخسرو [شاهان مذهبی] را روءسای قبایل شرق دانسته و آن‌ها با پادشاهان ماد مقایسه می‌کند و نیز کوی ویشتاسب (کی گشتاسب) را معادل ویشتاسب هخامنشی می‌داند که زرتشت نبی به دربار او می‌رود و مورد استقبال گشتاسب شاه قرار می‌گیرد، نمی‌پذیرد. وی معتقد است که کیانیان سلسله مستقلی در شرق ایران بودند (Christensen, 1971). پور داود نیز مخالف یکی دانستن کیانیان با هخامنشیان است و متذکر می‌شود که پادشاهان کیانی را آنطور که در اوستا از آنان یاد شده و آنطور که در سنت‌های کهن ایرانیان آمده، نمی‌توان با پادشاهان هخامنشی مربوط کرد و نه پادشاهان ماد را با پیشدادیان. بخصوص یادآور می‌شویم که اسامی پادشاهان دو سلسله داستانی به کلی غیر از اسامی پادشاهان دو سلسله تاریخی است؛ مثلاً فریدون و فرورتی و کیخسرو و کورش لفظاً از یک ریشه و بنیان نیستند؛ واقعیت این است که برخی از وقایع پادشاهان هخامنشی را که به یادها مانده بود بعدها به پادشاهان کیانی نسبت داده‌اند و نیز ممکن است که برخی از داستان‌های ملی را بعدها به تاریخ یک پادشاه واقعی ضمیمه کرده باشند. همچنین چند تن از پادشاهان اخیر هخامنشی را به پادشاهان کیانی پیوسته‌اند و اسکندر فاتح و برهم‌زننده دولت هخامنشی را جانشین کیانیان پنداشته‌اند (Pordavood, 2015). نام این دودمان یعنی کیان (= کویان) جمع کی (اوستایی کوی) لقب شاهان دودمان است. در فارسی میانه و فارسی جدید «کی» به معنی «شاه» بوده و صفت کیانی معنی «شاهی» یا سلطنتی گرفته است، اما بکار رفتن کوی در اوستا مسائلی پیش می‌آورد. در وداها کوی به معنی پیامبر، دانشمند و سراینده سرودها بوده که می‌توانست، به ویژه هنگامی که با نوشیدن هومه تهییج می‌گردید و سخنان پیامبرگونه بر زبان می‌آورد. در گاتها چنین می‌نماید که کوی‌ها رهبران جامعه دیو پرستانی هستند که از قبول تعالیم زرتشت تن می‌زنند (Yarshater & et al., 2002). داستان سلسله کیانی دارای جنبه ملی است و اختصاص به ایرانیان دارد. کیانیان مردمی آریایی نژاد هستند که پس از کوچ از سرزمین اصلی خود از دیگر هم‌نوعان خود جدا شده و در قسمت شرق و شمال شرق ایران باستان، در اطراف بلخ و سیحون ساکن شدند. دسته‌ی دیگر از این قوم به ناحیه هند و چین رفتند. در شاهنامه‌ی فردوسی، تاریخ جدایی این اقوام، از زمان تقسیم‌بندی جهان توسط فریدون که روم و خاور را به سلم و چین را به تور و ایران را به ایرج بخشید، آغاز می‌شود (Yaghmaei, 1991). پس از پایان دوران کاملاً اساطیری شاهنامه، یعنی دوره‌ی پیشدادیان، وارد دوره کیانی می‌شویم. اینان در واقع شاهان تاریخی هستند که بسیاری از داستان‌ها و افسانه‌ها، گذشت ایام، نقل شفاهی رویدادها و تأثیر داستان‌های سلسله‌های هخامنشی، اشکانی و ساسانی، سبب گردیده که واقعیت تاریخی آنان در حاله‌ای از ابهام قرار گیرد. در داستان فرمانرویان کیانی البته عناصر اساطیری بیشتر است. اما جنبه تاریخی نیز در آن وجود دارد. این

جنبه تاریخی در واقع تصویری از ایران شرقی را از استقرار مهاجران آریایی تا ظهور زرتشت عرضه می‌کند. زرین کوب معتقد است دوران کیانیان در حقیقت دوره اولین تجربه خویش خوتایته (= استبداد) در بین ایرانیان شرقی است که در طی آن فرمانروای کیانی حق سلطنت خویش را به اتکاء یک تأیید الهی - فره کیانی - توجیه می‌کند. کیانیان که کاهنان فرمانروا بودند، قدرت خود را البته به این «فره» که «ایزدی» شمرده می‌شد منسوب می‌کردند؛ اما تأمل در داستان‌ها نشان می‌دهد که آنچه این فره را حامی آن‌ها میداشت تعهد آن‌ها در پیروی از رته (= راستی، حق) بود (Zarinkoub, 1985). کیانیان ظاهراً نظامات دینی مرتبی در امر حکومت و اداره بوجود آورده بودند که قسمتی از آن‌ها بعد از وحدت شرق و غرب طبعاً باید به ماد و پارس رسیده باشد. شاهان کیانی نزد ایرانیان به منزله انبیاء بنی اسرائیل اقوام سامی تلقی شده‌اند. پس از سلطه اعراب به ایران داستان‌های ملی ایرانیان با قصص اقوام سامی درآمیخته شد. در کتب مورخین عرب و ایرانی به ذکر پادشاهی بر نمی‌خوریم که با یکی از انبیاء بنی اسرائیل مربوط نباشد. حتی در منابع مورخین ایرانی، بخت النصر (نبو کد نزر) فاتح بیت المقدس و اسیرکننده یهودیان را از فرزندان گودرز و از سرداران کی‌لهراسب دانسته‌اند (Mas'udi, 2017). صاحب مجمل التواریخ فریدون یا کیکاووس را با نمرود، ابراهیم را با سیاوش، سلیمان را با جمشید، نوح را با سام نریمان، لهراسب را با بخت النصر و افراسیاب را با ضحاک مقایسه کرده است (Majmal al-Tawarikh wa al-Qisas, 2005). پور داود در جلد دوم کتاب یشت‌ها در این مورد می‌گوید:

"غرور ملی ایرانیان موجب گشت که اسکندر را پسر دارا قرار دادند، به این معنی که دارا دختر فیلفوس (فلیپ) را به زنی گرفته اسکندر از او بوجود آمد. چون اسکندر دولت بزرگ هخامنشان را شکست داد و تاج و تخت ایران به یونان رسید، به ایرانیان ناگوار آمد که بیگانه را بر خود مسلط دانند. از این جهت او را ایرانی و از پشت دارا و وارث تاج هخامنشیان قرار دادند." (Pordavood, 2015).

مسعودی گوید: "ایرانیان قبول ندارند که به هیچ یک از دوران‌های سلف و خلف تا زوال دولتشان، کسی جز فرزندان فریدون پادشاهی ایشان داشته است، مگر آنکه کسی به ناحق و به غضب به صف ایشان آمده باشد" (Mas'udi, 2017). سلسله کیانیان به سه دوره تقسیم می‌شود:

الف - از کیقباد (کی گواذ) تا کیخسرو

این دوره با پادشاهی کیقباد شروع می‌شود. در واقع سلسله کیانیان با سلطنت کیقباد شروع می‌شود و با ناپدید شدن کیخسرو خاتمه می‌یابد. خصیصه بارز این دوره نبردهای طولانی مدت ایران و توران می‌باشد. این نبردها با کشته شدن سیاوش، پسر کیکاووس بدست افراسیاب و کین‌خواهی سیاوش به وسیله ایرانیان به اوج خود می‌رسد. شاهان نخستین کیانی غالباً سرشت اساطیری دارند. این دوره از تاریخ کیانیان دوره حماسی این سلسله را تشکیل می‌دهد. داستان‌های این دوره عموماً جنگ و هنرهای رزمی است. شکل جنگ‌ها غالباً نبرد تن‌به‌تن است که در آن پهلوانان‌ها ارزش و شایستگی خود را ثابت می‌کنند. دخالت نیروهای فوق طبیعی در این دوره، مانند داستان‌های پهلوانی ملت‌های دیگر رواج دارد. پهلوانان برای ایزدان و فروشیه‌ها قربانی می‌کنند و از آن‌ها برای نیرو و پیروزی یاری می‌جویند. شاهان نیز در خزانه را می‌گشایند و پول و تجهیزات میان جنگاوران تقسیم می‌کنند (Yarshater & et al., 2002) و از پهلوانان تقدیر می‌کنند، و پهلوانان نیز هر موقع دشمن حمله می‌کند به می‌دان جنگ می‌شتابند (Miskawayh Razi, 2010) و نقش مهمی در پیروزی بر دشمن ایفا می‌کنند. سرکارآتی معتقد است حماسه ملی ایران از آغاز تا پایان پادشاهی کیخسرو بنیاد اساطیری دارد و شاهانی که در این بخش از شاهنامه از آنان یاد شده همگی شخصیت‌های اسطوره‌ای‌اند و هیچ‌گونه دلیل و قرینه‌ای، نه در اوستا و نه در شاهنامه، برای اثبات واقعیت تاریخی آن‌ها یافت نمی‌شود و آنچه درباره شاهان و پهلوانان این دوره نقل شده در واقع بخش اصلی اساطیر حماسی ایران را تشکیل می‌دهد (Sarkarati, 1978). در کرده ۱۳ از اوستا، کیخسرو [از اهورا مزدا] می‌خواهد تا شهریاری قدرتمند شود و دیوان و جادوان، کوی‌ها، گرپن‌ها را برانداخته و در جنگ بر دشمن خود پیروز شود (Razi, 2000). از این متن پیداست که در دوران فرمانروایی کیخسرو حکام ایالت‌های شرقی ایران که خود را کوی می‌نامیدند،

هنوز برای حکومت مرکزی مشکل آفرین بودند، اگرچه حداقل یکی از این کوی‌ها به نام کوی گشتاسب بعد از مرگ لهراسب حامی زرتشت شد و در اوستا جایگاه رفیعی را به خود اختصاص داد. سرکاراتی معتقد است که با کیخسرو دوران شکوه و عظمت کیانیان به سر آمد و خاطره پسری از کیخسرو به نام آخور (Axrura) که عنوان کوی نداشته، در یادها مانده است (Sarkarati, 1978).

ب- از لهراسب تا گشتاسب

مرحله دوم شهریاری کیانیان از پادشاهی لهراسب آغاز و تا پایان حکومت گشتاسب ادامه می‌یابد. مهم‌ترین ویژگی این دوره ظهور زرتشت و نبردهای گشتاسب و پسرانش برای گسترش دین بهی می‌باشد. این دوره را باید دوره مستقلی دانست. مرحله دوم محیط متفاوت و اشخاص متفاوتی را تصویر می‌کند. لهراسب و گشتاسب، دشمن بزرگ‌شان ارجاسب و مشاور و وزیر گشتاسب به نام جاماسب همگی نام‌هایی دارند که به اسپه اوستایی «اسب» ختم می‌شوند. آمدن جزء «اسپه» در پایان نام باید به عنصری مهم در فرهنگ و دامپرووری قبایل مربوطه آن‌ها اشاره کند (Yarshater & et al., 2002). این دوره، خصوصاً دوره حکومت کی گشتاسب، مورد توجه بسیاری از مورخین معاصر قرار گرفته و به لحاظ شباهت‌های آن به دوره حکومت داریوش هخامنشی این دو را یکی دانسته‌اند؛ در صورتی که همانطور که گفتیم کریستن سن، پورداوود، سرکارآتی و برخی دیگر یکسان‌انگاری هخامنشیان و کیانیان را رد کرده‌اند.

ج- از بهمن تا اسکندر

سومین مرحله شهریاری کیانیان از بهمن تا دارا نیز سیمای تازه و متمایزی دارد که آن را از مرحله دوم جدا می‌سازد و به دوره تاریخی میرساند. اگر چه در واقعیت به وجود ویشتاسپه و رویدادهای عمده زندگی او تردید جدی راه نمی‌یابد، اما حقایق تاریخی درباره دیگر پادشاهان کیانی از کی کواد تا کیخسرو را نمی‌توان مجزا و مشخص ساخت (Yarshater & et al., 2002). نگارنده معتقد است که این دوره از شاهنشاهی کیانیان را می‌توان بخش تاریخی با خاطرات مبهم ایرانیان از دوره هخامنشیان دانست. با توجه به اینکه خاطره هخامنشیان نزد ایرانیان به مقدار بسیار زیادی از بین رفته بود، همچنان داستان‌هایی از آنان وجود داشت. مانند برخی روایات زندگی کوروش و اردشیر هخامنشی که به بهمن نسبت داده‌اند. بنابراین تلاش برخی از محققین برای پیوند دادن و یکسان‌انگاری اولین شاهان هخامنشی با آخرین پادشاهان کیانی به لحاظ تشابه در رویدادها و اسامی آن‌ها از نظر برخی دیگر از محققین مردود می‌باشد و میبایست این دو سلسله دو واقعیت تاریخی مستقل و منفک از یکدیگر بدانیم.

قلمرو جغرافیایی سلسله کیانیان

اشارات اوستا به پادشاهان کیانی تردیدی باقی نمی‌گذارد که مشرق ایران، یعنی ناحیه‌ای شامل خوراسمیا [خوارزم]، سغدیان [سغد]: میان دو رود سیحون و جیحون]، مرگیانا [مرو]، باکتريا [بلخ]، هرات و حوضه رود هیرمند است که باید در آنها به جستجوی مهد تاریخ روایی ایران پرداخت (بارشاطر، ۱۳۸۱، ص. ۵۴۸). اگر روایت مورخین اسلامی را در مورد تیر اندازی آرش بپذیریم، آن‌چنانکه مقدسی ذکر کرده، تیر در زمان منوچهر یا زاب بن منوچهر پرتاب شده و از طبرستان تا طخارستان مرز ایران تعیین شده است (Moghadas, 2003). اصفهانی نیز اصفهان را پایتخت کیقباد، بلخ را پایتخت کیکاوس و کیخسرو کی لهراسب، اصطخر فارس را پایتخت همای چهر آزاد ذکر کرده است. یا آنطور که گردیزی نقل کرده: «چون کاوس به پادشاهی رسید، هفت کشور بگرفت و همه پادشاهان روی زمین زیر فرمان او بودند و شهرهای زیادی بنا کرد» (Gardizi, 1968) و مستوفی نیز آن را تایید کرده است (Mostofi, 1960). می‌توان نتیجه گرفت که براساس گفته‌های مورخین دوره اسلامی، قلمرو کیانیان بسیار وسیع بوده و از جیحون تا مرزهای روم را شامل می‌شده (تقریباً معادل قلمرو ساسانیان). از گفته‌های کریستن سن پیداست که قلمرو کیانیان در شرق ایران بوده و بین سال‌های ۹۰۰-۷۷۵ قبل از میلاد یعنی قبل از ورود مادها در قرن نهم قبل از میلاد کیانیان حکومت می‌کرده‌اند؛ سپس در پایان حکومتشان تضعیف شده و به تابعیت شاهنشاهی هخامنشیان در آمده‌اند (Christensen, 1971)

و به دلیل سیاست تسامح کوروش آیین زرتشت که از شرق ایران ظهور یافته بود به تدریج در دیگر نواحی ایران نیز گسترش یافت. سرکارآتی معتقد است که در سرزمین‌های واقع در بین کویرهای مرکزی ایران و حوضه سند، تیره‌های آریایی که از شمال آمده بودند، زیر فرمان شاهانی که کوی نامیده می‌شدند، شهریاری بنیاد نهادند. یکی از کوی‌ها یعنی کاوس (usadan) همه سرزمین‌های آریایی را در فرمانروایی خود متحد کرد (سرکارآتی، ۱۳۵۷، ص. ۹). در دوران بعدی، ایالت‌های شرقی ایران ظاهراً توسط شاهان کوچک و امیرانی اداره می‌شد که هر کدام خویشتن را کوی می‌خواندند و یکی از این کوی‌ها همان کی گشتاسب پیرو و حامی زردشت بود (Christensen, 1971).

کیانیان از سلسله‌های تاریخی ایران هستند

با توجه به آنچه گفته شد، قضاوت در مورد کیانیان در مورد تاریخی بودن یا نبودن این سلسله کاری بسیار دشوار است؛ بطوریکه دو گروه از محققین و مورخین را در مقابل هم قرار داده است. گروه اول محققانی هستند که منکر تاریخی بودن این سلسله هستند و آن را جنبه اسطوره‌ای تاریخ ایران می‌پندارند. از این گروه می‌توان به محققانی چون ویندشمن، اشیپگل، دارمستتر، لومل، ویکندر و رژ دو مزیل و به تبعیت آن‌ها برخی مورخین ایرانی اشاره نمود. گروه دوم از محققین کسانی همچون هوزینگ، هرتل و هرتسفلد با آرای متفاوت تاریخ سلسله کیانی قبل از گشتاسب را اسطوره‌ای تلقی و از گشتاسب تا دارا را با پادشاهان هخامنشی مقایسه و با یکسان‌انگاری گشتاسب با ویشتاسب هخامنشی و بهمن با اردشیر و دارا با داریوش سعی کرده‌اند این قسمت از تاریخ کیانیان را با اولین پادشاهان هخامنشی تطبیق داده و به آن جنبه تاریخی بدهند. گروه سوم محققین، همچون کریستن سن، هنینگ، شاربینتر و برخی از محققین ایرانی نظیر پورداود، زرین کوب، یارشاطر و...، کوشیده‌اند با دو بخش کردن تاریخ این سلسله، بخش اول (از کیقباد تا پایان حکومت کیخسرو) را جنبه اساطیری، و بخش دوم از سلطنت کی گشتاسب تا پایان حکومت کیانیان را به جنبه تاریخی این سلسله نسبت دهند. نگارنده با بررسی نظریات هر سه گروه به این نتیجه رسیده که اگر ما فرض کنیم قبایل آریایی بر اساس آنچه که هرتسفلد میگوید در سال ۹۰۰ پیش از میلاد اتفاق افتاده و در فلات ایران ساکن شده باشند (Herzfeld, 2002)، گیرشمن نیز نفوذ اقوام آریایی را در هزاره قبل از میلاد می‌داند (Ghirshman, 2010)؛ در صورتیکه به عقیده پیرنیا مهاجرت آریایی‌ها به فلات ایران از قرن چهاردهم قبل از میلاد شروع و تا قرن ششم امتداد یافته است (Pirnia, 2007). رضی نیز زمان مهاجرت آریاییان را اواخر هزاره دوم تا اوایل هزاره اول قبل از میلاد ذکر نموده (Razi, 2000). زرین کوب هم جدایی طوایف ماد و پارس از طوایف آریاییان شرق ایران را حدود هزاره اول قبل از میلاد می‌داند و ظهور زرتشت را قبل از هزاره نخست ذکر نموده (Zarinkoub, 1985)؛ یعنی قبل از تشکیل دولت ماد. نوذری نیز ورود آریاییان به ایران را دو هزار سال قبل از میلاد ذکر کرده (Nozari, 2001). گرشویچ ورود آریاییان به فلات ایران را نیمه اول هزاره دوم ذکر نموده است. با توجه به اتفاق نظر محققین در مورد ورود آریاییان به ایران، این مهاجرت قبل از هزاره اول قبل از میلاد حتی هزاره چهارم یا سوم قبل از میلاد انجام گرفته است. حال بازمی‌گردیم به مکان ورود آریاها به ایران. اغلب محققین منطقه ورود اقوام هند و اروپایی به ایران را از شمالشرق یا شمالغرب یا هردو می‌دانند. گرشویچ با تحلیل مناطق ورودی آریاییان دو مسیر برای ورود آن‌ها پیش‌بینی می‌کند: یکی مسیر شمالغرب فلات ایران و دیگری جنوب دریای خزر و شمالشرق فلات (Gershevich, 2008). گیرشمن نیز ورود شعبه شرقی آریاییان را از ناحیه ماورالنهر به شمالشرقی ایران ذکر کرده‌است (Ghirshman, 2010). هرتسفلد ایرانویچ محل زندگی آریاییان قبل از مهاجرت را در آسیای مرکزی امروزی می‌داند. وی معتقد است اقوام آریایی طی سومین کوچ خود به اطراف جیحون و ازنگ رسیدند (Herzfeld, 2002). زرین کوب نیز «بهشت گمشده» آریایی را در سرزمین «آیرانه وئجه» ذکر می‌کند که آریاییان پس از ترک آنجا به سرحدات جیحون وارد شدند و از آنجا نیز به شرق و غرب ایران و هند وارد شدند، درحالی که شاخه وحشی آن‌ها تحت عنوان سکایی‌ها یا سرمت‌ها یا همان تورانیان در آن طرف مرز باقی ماندند و همواره بین طوایف ایرانی و شاخه تورانی (سکایی) جنگ و درگیری وجود داشته است (Zarinkoub, 1985). با توجه به داده‌های تاریخی و یافته‌های باستان‌شناسی تاریخ تشکیل حکومت ماد و هخامنشی

تقریباً مشخص است. در واقع قرن هشتم وحدت اقوام ماد محقق شده و تحت فرمان دیاکو یا دیوکس به وحدت رسیده و تشکیل حکومت داده‌اند. گرشویچ ظهور پادشاهی ماد را مابین ۶۷۳-۶۷۲ ذکر نموده (Gershevich, 2008). مانوئل کوک سال به تخت نشستن کوروش بنیان‌گذار سلسله هخامنشی را ۵۴۹ - ۵۵۰ قبل از میلاد ذکر می‌کند (Gershevich, 2008) و گیرشمن سلطنت او را بین ۵۵۹ - ۵۳۰ ذکر کرده (Moghadas, 2003). بنابراین، با توجه به مطالب فوق این فرضیه که موطن اصلی آریاییان (ایران وئج) در قلمرویی مابین آسیای مرکزی تا شمال دریای خزر بوده به نظر صحیح‌تر می‌باشد. از سوی دیگر، ورود آن‌ها بین هزاره یکم تا سوم قبل از میلاد اتفاق افتاده است. امروزه تاریخ دقیق وحدت آریاییان شمالغرب ایران (مادها) و تشکیل دولت آن‌ها برما مشخص است (۶۷۲ / ۶۷۳) و آریاییان جنوب (قوم پارس) نیز در ۵۵۰/۵۴۹ تشکیل حکومت داده‌اند، در صورتیکه به نظر می‌رسد شاخه شرقی آریاییان که قلمرو آن‌ها از سغد و خوارزم تا سیستان را در بر می‌گرفته، سال‌ها قبل از مادها و هخامنشیان به وحدت رسیده تشکیل حکومت داده بودند. با توجه به اینکه نقطه ورود آریاییان به ایران شمالشرقی فلات ایران بوده، دور نیست که قبایل آن‌ها در ایالات خوش آب و هوای شمالشرق و شرق ایران ساکن شده، سپس برخی از قبایل به غرب و جنوب ایران مهاجرت کرده‌اند. شکی نیست که سلسله کویان یا همان کیانیان دارای یک نمودار تاریخی است که از دوره بعد از استقرار آریاییان مهاجر در ایران شرقی تحت یک حکومت منسجم و منظم سلطنتی تا زمان ظهور زرتشت ادامه یافته است، چنانکه در جای جای یشتها به پادشاهان آن اشاره رفته است. پس می‌توان نتیجه گرفت که حکومت کیانیان (آریاییان شرق) قبل از مادها و پارس تشکیل حکومت داده‌اند و حداقل از زمان کوی گشتاسب بنا به گفته کریستن سن حکومت آن‌ها شکل تاریخی به خود گرفته و حتی زرتشت پیغمبر زمانی که مورد آزار و اذیت قبایل غربی گرفته به آریاییان شرق ایران پناه برده و در دربار کوی گشتاسب (کوی ویشتاسب) مورد استقبال قرار گرفته است. حتی به عقیده نگارنده اگر ما شاخ و برگ‌ها و بزرگ‌نمایی‌های منابع در مورد بخش اساطیری کیانیان (کیقباد تا کی گشتاسب) را کنار بگذاریم، می‌توانیم به تاریخی بودن این بخش از کیانیان نیز اذعان کنیم؛ یعنی فراتر از آنچه که کریستن سن در اثر ارزشمند خود «کیانیان» معتقد است (۱) به احتمال زیاد موقعی که کوروش در واپسین سال‌های حکومت خود رهسپار شرق شد از جیحون و سغدیانا تا بلخ هنوز تحت حکومت کیانیان بوده و کوروش و پس از وی داریوش اول به حکومت خاندان‌های کیانی در شرق و شمال شرق ایران بر خورد کرده‌اند. این سوال که آیا کی گشتاسب کیانی همان گشتاسب یا ویشتاسب هخامنشی پدر داریوش اول هست یا خیر جای بحث دارد. هم هرتسفلد و هم کریستن سن به نقل از وی با قبول یکسان‌انگاری کی گشتاسب کیانی با گشتاسب یا ویشتاسب هخامنشی (پذیرنده دین زرتشت)، که به نظر هم درست است، این مشکل را تا اندازه‌ای حل کرده‌اند. ولی مشکل اساسی در مورد جانشینان گشتاسب است. آیا داریوش به بقایای سلسله کیانیان خاتمه داد یا اینکه شاهان کیانی با همکاری با داریوش در ایالات شرقی به صورت حکومت‌های نیمه‌مستقل توانستند به موجودیت خود ادامه دهند؟ اینکه بهمین و پس از او همای چهار آزاد و سپس داراب و دارا به عنوان آخرین شاهان کیانی به سلطنت رسیدند، به نظر به عنوان یک واقعیت تاریخی درست به نظر می‌رسد؛ ولی مورخین اسلامی به اشتباه «دارا» آخرین شاه کیانی را به جای داریوش سوم آخرین پادشاه هخامنشی گرفته‌اند که مغلوب اسکندر شد. از سوی دیگر، در سراسر اوستا، کتاب دینی زرتشت، به تفصیل از کیانیان حتی از شاهان پیشدادی سخن گفته شده ولی اثری از پادشاهان ماد و هخامنشی در آن نیست. اگر ما حقایق نقل شده در مورد سرنوشت اقوام و امت‌ها و پیامبران در ادیان توحیدی را که در کتابهای مقدس، از تورات تا انجیل و قرآن، بپذیریم، پس چه معنی دارد آنچه را که در مورد پیشدادیان و کیانیان در اوستا ذکر شده به عنوان یک واقعیت تاریخی بپذیریم؟ بنابراین، این حقیقت که زرتشت در زمان حیات خود با شاهان کیانی آشنایی داشته و از آن‌ها در اوستا یاد کرده نمیتواند تصادفی یا ساخته ذهن و خیال وی باشد.

نتیجه‌گیری

تاریخ دانشی است که دو رکن عمده آن زمان و مکان است؛ در نتیجه اگر حادثه‌ای فاقد این دو عنصر باشد، زیر مجموعه افسانه و اسطوره قرار می‌گیرد. مشهور است که تاریخ از افسانه شروع می‌شود، یعنی ابتدای تاریخ افسانه‌ای است. در عصر حاضر، که عصر حاکمیت تاریخ و تاریخ‌گرایی است، موضوع تشخیص زمان‌ها و بنیان‌های تاریخی و اساطیری از دغدغه‌های پژوهش است؛ خاصه در مطالعات ایرانی تعیین مرز میان اسطوره و تاریخ در حماسه ملی از دشواری‌های تحقیق بشمار می‌رود. مورخین تاریخ ایران را به سه دوره تقسیم می‌کنند: ۱- دوران افسانه‌ای (اساطیری)، از پیشدادیان تا دوره کیخسرو پادشاه کیانی، ۲- دوران حماسی، از فرمانروایی کیخسرو تا کی گشتاسب، ۳- دوران تاریخی، از سال‌های پایانی فرمانروایی کیانیان تا سراسر فرمانروایی اشکانیان و ساسانیان. سلسله کیانیان در منابع مختلف ایران یعنی اوستا، متون پهلوی، شاهنامه و متون اسلامی آمده است، شرح حوادث مربوط به هر کدام از شاهان در این منابع گاهی مشابه و گاهی با افزوده و کاستی و تفاوت همراه است. اوستا و روایت‌های ملی ایران در گذر زمان و تا هنگامی که در دوره ساسانیان به رشته تحریر درآمدند دچار تحولاتی شد و سپس اساس کار تدوین‌کنندگان متون پهلوی و مورخان اسلامی قرار گرفتند. این تحولات همچنان ادامه یافت و به صورت افزوده‌ها و تفاوت‌هایی در شرح داستان‌های پیشدادی و کیانی خود را نشان داد. وجود عناصر اساطیری در داستان‌های مربوط به سلسله کیانیان این پرسش را مطرح می‌کند که آیا شاهان کیانی شخصیت‌های تاریخی دارند یا متعلق به اسطوره اند؟ در این مورد بین محققان اختلاف نظر وجود دارد. برخی از محققان، از جمله ویندشمن، اشپگل، دارمستتر، لومل، ویکندر و دومزیل معتقدند کیانیان یا حداقل برخی از شاهان این سلسله به اسطوره تعلق دارند. در مقابل، بسیاری دیگر نظیر هوزینگ، هرتل و هرتسفلد و لهما ن هایت با آرای متفوت شاهان نخستین این طبقه [را اسطوره‌ای] و گشتاسب کیانی را با گشتاسب (ویشتاب) پدر داریوش و کیانیان بعدی را با آخرین پادشاهان هخامنشی یکسان گرفته‌اند. گروه دیگر از محققین، نظیر کریستن سن و هنینگ و شاریپنتر، بخش اول حکومت کیانیان از کیقباد تا کیخسرو را بخش اسطوره‌ای، و از کی گشتاسب تا پایان این سلسله را بخش تاریخی قلمداد کرده‌اند. نگارنده با توجه به دلایل و قرائنی که قبلاً ذکر شد معتقد است کیانیان از کیقباد تا پایان این سلسله از اولین گروه قبایل آریائی بودند که از شمال شرق فلات ایران وارد شدند و صدها سال قبل از مادها و پارس‌ها تشکیل حکومت مستقلی دادند و بر بخش وسیعی از ایران حکومت کردند، بطوریکه کشور عزیز ما که به نام ایران نامگذاری شده، برگرفته از نام سرزمین کیانیان است که در دوره حکومت آن‌ها ایران (ایران و نجه) نامیده می‌شد. فلذا با توجه به سوال مطروحه در ابتدای تحقیق، سه فرضیه مطرح شد و با توجه به موارد مذکور صحت فرضیه سوم به اثبات رسید.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Christensen, A. (1971). *The Royal Chronicle* (Vol. 1). University of Tabriz: Publications of the Committee of Professors.
- Gardizi, A. S. (1968). *Zayn al-Akhbar*. Tehran: Bonyad-e Farhang-e Iran.
- Gershevich, I. (2008). *The History of Iran during the Achaemenid Period*. Tehran: Jami.
- Ghirshman, R. (2010). *The History of Iran from the Beginning to Islam*. Tehran: Sepehr-e Adab.
- Herzfeld, E. (2002). *Iran in the Ancient East*. Tehran: Research Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Majmal al-Tawarikh wa al-Qisas*. (2005). (Vol. 208). Tehran: Donyay-e Ketab.
- Martinez, A. E. F. (2022). *Legends and Tales of Nations (Legends of the Chinese People)*. Tehran: Panjereh.
- Mas'udi, A. H. (2017). *Meadows of Gold and Mines of Gems* (Vol. 2). Tehran: Bongah-e Tarjomeh va Nashr-e Ketab.
- Miskawayh Razi, A. (2010). *The Experiences of Nations* (Vol. 1). Tehran: Soroush.
- Moghadasi, M. T. (2003). *The Beginning and the History* (Vol. 504). Tehran: Aghah.
- Mostofi, H. (1960). *The Selected History* (Vol. 86). Tehran: Amir Kabir.
- Nozari, E. (2001). *Social History of Iran from the Beginning to the Constitutional Revolution*. Tehran: Khajesteh.
- Olmstead, A. T. (1993). *History of the Achaemenid Empire* (Vol. 29). Tehran: Amir Kabir.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226826332.001.0001>
- Pirnia, H. (2007). *History of Ancient Iran*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Pordavood, E. (2015). *Yashts*. Tehran: Asatir.
- Razi, H. (2000). *Avesta, the Oldest Written Treasure of Ancient Iran*. Tehran: Behjat.
- Sarkarati, B. (1978). *The Foundation of Iran's National Epic*. Shahnameh Studies of Hormozgan Province: Shahnameh Foundation.
- Yaghmaei, I. (1991). *From the Words of the Dehqan (Shahnameh of Ferdowsi in Verse and Prose)* (Vol. 45). Tehran: Tous.
- Yarshater, E., & et al. (2002). *The History of Iran from the Seleucids to the Fall of the Sassanian Empire* (Vol. 3). Tehran: Amir Kabir Publications.
- Zarinkoub, A. H. (1985). *History of the Iranian People: Struggle with Powers*. Tehran: Amir Kabir.